

BORHI LÁSZLÓ

A nemzeti külpolitika határai: az Egyesült Államok és Magyarország, 1941–1989

Nemzetközi politika és külpolitika

Sokak számára emlékezetes, amikor az Egyesült Államok elnöke, George Bush 1989 júliusának egy esős napján fedetlen fővel, a hivatalos szöveget összetépvé spontán beszédet intézett a Kossuth téren összegyűlt tömeghez. Ki ne gondolta volna akkor, hogy a magyarországi demokratikus átalakulás, a nemzeti függetlenedés mögött az Egyesült Államok hatalmas ereje áll. Hiszen – De Gaulle szavait kölcsönözve – az európai demokrácia aranytartaléka az Egyesült Államok.¹

Am Washington csak óvatosan és fenntartásokkal támogatta az átalakulást; az európai stabilitás és biztonság érdekében elfogadta, hogy Magyarország és a többi kelet-európai ország továbbra is a szovjet hatalmi tér része legyen. Az amerikai törekvések egybeestek a nyugat-európai hatalmakéival, sőt Moszkva céljaival is. Európa újraegyesítését és a kelet-európai szovjet rendszer eltűnését Magyarország és a többi kelet-európai ország készítette elő.

E tanulmány magyar és amerikai forrásbázis alapján igyekszik áttekinteni Magyarország és az Egyesült Államok fél évszázados kapcsolatait, hogy általános érvényű következtetéseket lehessen levonni a magyar (illetve szélesebb értelemben, a nemzetállami) külpolitika lehetőségeiről, határaitól. Igyekeztem mindkét nézőpontot érvényesíteni: az Egyesült Államok magyarországi, illetve Magyarországnak az Egyesült Államok iránti politikáját. A hazai és a nemzetközi szakirodalomban is gyakran előfordul, hogy két ország kapcsolatainak alakulását csak az egyik fél külpolitikájából kiindulva igyekeznek megmagyarázni. De még egy olyan nagyhatalom, mint az Egyesült Államok külpolitikája sem mozog légtüres térben. Az Egyesült Államok és Magyarország hatalmi súlya közötti különbséget aligha kell hangsúlyozni. A magyar–amerikai kapcsolatok története mégsem érthető meg kizárólag az Egyesült Államok politikájából. A két ország külpolitikája nem egyforma erővel ugyan, de hatott egymásra, és együtt formálta a közös múltat még akkor is, ha e viszonyban a szuperhatalom volt az uralkodó fél. Ugyanakkor az Egyesült Államok iratanyaga arra is emlé-

¹ De Gaulle-t idézi: *Geir Lundestad: The United States and Western Europe since 1945. From „Empire” by Invitation to Transatlantic Drift.* Oxford, 2003.

keztet, hogy 1941 és 1989 között Magyarország helyét a nemzetközi térben nem saját külpolitikája, hanem a nagyhatalmi politika döntötte el. A Kállay-féle kiugrási kísérlet története például a külföldön keletkezett iratanyagból ismerhető meg, hiszen a magyar iratokból nem derülnek ki az angolszász hatalmak céljai. Éppen ennek krónikája mutat rá, hogy a nemzetközi kapcsolatok története elválik a külpolitikáétól. Míg a nemzetállamok külpolitikájának vannak belső forrásai, a nemzetközi kapcsolatok története a nemzetközi tér átrendeződéseivel foglalkozik. Ránki György munkásságának eredményeként terjedt el a magyar történetírásban a mozgástér–kényszerpálya fogalompár, ami a magyar külpolitika lehetőségeit igyekezett megmagyarázni. Bár Ránki eredetileg csak az 1942–1944-es időszak kapcsán alkalmazta ezt a fogalompárt,² azóta a történetírás és a publicisztika más korszakokra is kiterjesztette az érvényességét. Így Pritz Pál ennek a paradigmának a keretein belül tartja célszerűnek megvizsgálni, hogy milyen esélyei voltak a magyar külpolitikának arra, hogy Párizsban „ne a lényegében a trianonit megismétlő okmányt kelljen aláírni”.³ A mozgástér–kényszerpálya paradigma azonban félrevezető, mert azt sugallja, hogy a magyar külpolitikának volt *valamennyi* befolyása az ország sorsának, nemzetközi státusának, határainak alakulására. Ez 1989 óta valóban így van. Azt megelőzően azonban az európai hegemoniáért folytatott hatalmi küzdelem függvénye döntötte el Kelet-Európa egészének helyét a nemzetközi térben. *Nem* arról van tehát szó, hogy az erős nemzetközi behatás eredményeként a magyar külpolitika egy idegen hatalom befolyása alá kerülve nem a magyar nemzeti érdeket tartja szem előtt.⁴ Kutatásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy 1942 és 1989 között a magyar külpolitika ezeket a kérdéseket egyáltalán nem volt képes befolyásolni. Magyarország 1942 utáni sorsát a nagyhatalmak szempontjából lehet megérteni, helyzetét a nemzetközi politika határozta meg.

A kétoldalú megközelítés alapján kideríthető, hogy a felek képesek voltak-e pontosan megítélni egymás szándékait. Vagyis hogy a külpolitika képes volt-e adekvát választ adni az őt ért kihívásokra. Megfigyelhető, hogy az amerikaiak alkalmanként félreértették a magyar fél szándékait, és akaratlanul is olyan lépést tettek, ami a magyar vezetés szándékainak felelt meg. Amikor például a magyar vezetés, vagyis inkább a külpolitikai kérdésekben döntő befolyással rendelkező Kádár János 1969-ben úgy döntött, hogy nem fogadja el az amerikai külügyminisztérium ajánlatát a Holdon járt amerikai űrhajósok magyarországi látogatására vonatkozóan – melyet egyébként Nixon elnök talált ki, hogy „megszurkáljuk

2 Ránki György: A vonakodó csatlós vagy az utolsó csatlós. In: *Uő*: Mozgásterek, kényszerpályák. Bp. 1983. 475–524.

3 Pritz Pál: Magyarország helye a 20. századi Európában – a magyar külpolitika esélyei. In: *Uő*: Az a „rövid” 20. század. Történetpolitikai tanulmányok. Bp. 2005. 127.

4 A mozgástér ilyen értelmezését ld. Zeidler Miklós: Mozgástér a kényszerpályán. A magyar külpolitika „választásai” a két háború között. In: Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről. Szerk. Romsics Ignác. Bp. 2002. (Osiris Könyvtár. Történelem) 166.

kissé moszkvai barátainkat”⁵ –, az amerikai felső vezetés úgy döntött, hogy leállítja a két ország kapcsolatainak rendezésére irányuló folyamatot. Nem tudták, ami a magyar iratokból kiderül, hogy ezzel Budapest kedvében járnak, hiszen Kádár éppen ezt akarta elérni: „A magyar–amerikai tárgyalásokat mi a szovjet–amerikai tárgyalásokhoz kívánjuk igazítani. Ebből kiindulva utasítottuk vissza a »holdutasok« magyarországi látogatási szándékát.”⁶ Ugyanakkor a magyar vezetés nem értette meg, hogy az amerikai külpolitika nem a State Departmentben „készül”,⁷ és a kitűzött külpolitikai célok pedig gyakran köszönő viszonyban sem voltak a reálisan elérhető eredményekkel. Példaként a magyar-kérdés említhető: a magyar vezetés Mindszenty József ügyének rendezésétől remélte, hogy az Egyesült Államok leveteti az 1957-ben az *Egyesült Nemzetek Szervezete* (ENSZ) napirendjére tűzött magyarkérdést és intézkedik a felfüggesztett magyar ENSZ-mandátum elfogadásáról, holott az Egyesült Államok ragaszkodott hozzá, hogy erre csak az 1956-osok számára meghirdetett amnesztia ellenében kerülhet sor.⁸ A szemben álló fél szándékainak teljes félreértésére a legjobb példa Magyarország tragikus véget ért kiugrási kísérlete, amely az angolszászok feltételezett magyarországi érdekeiről táplált illúzió alapult. Van még egy szempont, ami miatt nagyon fontos a külföldi iratok megismerése. A Kádár-korszakban nagyon ritkán, vagy szinte sohasem készült szó szerinti jegyzőkönyv egy megbeszelésről. Az amerikaiak viszont készítettek ilyeneket. Példa erre az a beszélgetés, ami Kádár és Averell Harriman között zajlott le 1978-ban. A magyar feljegyzés csak néhány oldalas és azokat az alapinformációkat tartalmazta, amiket az amerikai diplomata a szovjet vezetésnek Kádáron keresztül üzent. Kaiser amerikai nagykövét azonban szó szerinti feljegyzést készíttetett a hosszadalmas beszélgetésről, melynek során Kádár olyan megjegyzéseket tett, amelyek magyar feljegyzésbe a kijelentések kényes volta miatt sohasem kerülhettek volna bele.⁹ Más külpolitikai relációból is van hasonló példa: Nagy Ferenc moszkvai tárgyalásairól (1946) orosz és magyar nyelvű feljegyzés is készült, a kettő lényeges elemeiben eltér egymástól és arra utal, hogy a magyar, illetve a szovjet fél eltérően értelmezte a Moszkvában elhangzottakat.

5 National Archives and Records Administration (= NARA) Nixon Presidential Materials, Staff, Country Files, Box 667. Memorandum for Dr. Kissinger, 2 June 1969.

6 Magyar Országos Levéltár (= MOL) M-KS 288. f. 5. cs. 18. ó. e. Jelentés az MSZMP KB Politikai Bizottságának és a Kormánynak a Szovjetunióban tett külügyminiszteri látogatásról, 1969. december 22–29.

7 NARA Nixon Presidential Materials Staff, National Security Files, Country Files Europe, Box 693. Helmut Sonnenfeldt feljegyzése Henry A. Kissingernek, 1969. augusztus 18. Közli: *Borhi László: Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1989. Források.* Bp. 2009. (Magyarország a szovjet zónában és a rendszerváltásban) 538–539.

8 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 172. ó. e. Az MSZMP KB Külügyi Osztályának előterjesztése az MSZMP KB Politikai Bizottságának, 1960. február 26.

9 Library of Congress, Manuscript Division, Papers of Averell Harriman, Box 598. Feljegyzés Kádár János és Averell Harriman megbeszeléséről, 1978. július 18. Közli: *Borhi L.*: i. m. 769–780. A magyar nyelvű jegyzőkönyvet ld. MOL M-KS 288. f. 35. cs. Kádár János titkársága, 1978.

Kutatásaim legalapvetőbb eredménye röviden összefoglalható. Az Egyesült Államok a kontinens stabilitása szempontjából igyekezett érvényesíteni akaratát Kelet-Európában. Ha az amerikai külpolitika ezt a szempontot éppen a nemzeti függetlenség érvényre juttatásától várta, vagy legalábbis nem tartotta a stabilitást, illetve a nemzeti függetlenséget egymást kizáró szempontoknak, akkor igyekezett elérni a szovjet megszállás felszámolását. Olyan időszakban, amikor a stabilitás, illetve a nemzeti önrendelkezés elveit nem látta egymással összeegyeztethetőeknek, fenntartásokkal ugyan, de elfogadta a fennálló hatalmi helyzetet. Végző soron ez a megközelítés jellemezte a 20. században a francia és a brit külpolitikát is. Párizs és London 1918-ban úgy döntött, hogy biztonsági szempontjaiknak nem az Osztrák–Magyar Monarchia megtartása, hanem a kelet-európai nemzetek függetlensége felel meg.¹⁰ Ezt az álláspontot – legkésőbb – 1938-ban feladták. Washington 1947/1948-tól nagyjából az 1960-as évek közepéig tartotta a kelet-európai kis államok függetlenségét az európai stabilitást és biztonságot erősítő tényezőnek. Ugyanakkor Franciaország és Anglia sem támogatta az Egyesült Államokat, amikor az nyomást igyekezett gyakorolni a Szovjetunióra a kelet-európai országok függetlensége érdekében. Az Egyesült Államok kelet-európai politikája tehát a *nemzeti önrendelkezés – kontinentális stabilitás* paradigma keretein belül értelmezhető. A nyugat-európai nagyhatalmakat is „egyetlen szempont motiválta: olyan egyensúly legyen e térségben, amely az európai politikai mozgásokat minden számukra veszedelmes történéstől visszatartja”.¹¹

Mindez nem jelenti azt, hogy ne lenne fontos a magyar külpolitikai törekvések vizsgálata. Bár az alapvető kérdéseket – nemzeti függetlenség és szuverenitás – nem tudta befolyásolni, a nemzeti érdek kisebb kérdései a nemzeti külpolitikán¹² múltak: a gazdasági élethez szükséges külső források megszerzése, vagy akár a határon túli nemzeti kisebbség érdekeinek érvényesítése. Úgy szokott felmerülni a kérdés, hogy a mindenkori magyar külpolitika független volt-e, illetve hogy a „nemzeti érdeket”, avagy egy idegen hatalom szempontjait kívánta-e érvényesíteni. Egyetlen hatalom külpolitikája sem mozog hatalmi úrben, ezért abszolút mértékben független sem lehet. Talán érdemes megfontolni a *relatív függetlenség* fogalmát: azaz hogy a magyar külpolitika képes volt-e akkora szabadság kivívására, mint amilyent a többi, a magyarral *azonos erőtérben* működő nemzeti külpolitika megszerzett. A politológiai és történeti szakirodalomban jól ismert, hogy kliensállamok sokszor képesek a hegemon hatalom erejét a saját érdekük szolgálatába állítani, vagy legalábbis nagyobb külpolitikai mozgásteret kicsikarni

10 Ld. erről: *Ádám Magda*: Ki volt valójában Edvard Beneš? Bp. 2009.; *Arday Lajos*: Tájékp csata után. Bp. 1990.; *Gabor Batonyi*: Britain and Central Europe, 1918–1933. Oxford, 1999.

11 *Pritz Pál*: A nagyhatalmak és Magyarország a két háború között. In: *Uő*: Az a „rövid” 20. század. I. m. 151.

12 A realista külpolitikai elmélet szerint a nemzetközi politika olyan erőtér, melynek szereplői nemzetállamok. *Kenneth Waltz*: Theory of International Politics. New York, 1979. Az államok világával szemben még nem kerekedett felül egy „globális civil társadalom”. *Kiss J. László*: Változó utak a külpolitika elméletében és értelmezésében. Bp. 2009. 55.

a maguk számára.¹³ Az elsőre, a hegemon hatalom manipulálására a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) esete,¹⁴ míg a mozgástér növelésére Románia jó példa.¹⁵ Egy osztrák történész Ausztria kapcsán a gyengeség erejéről írt.¹⁶ Nem létezik abszolút értelemben megfogalmazható nemzeti érdek sem. Ennek meghatározása függhet az éppen hatalmon levők eszmei, világnézeti elkötelezettségétől. E munka során néhány olyan szempontot tekintek alapvető nemzeti érdekeknek, amelyek érvényre juttatása nélkül a nemzeti egység fennmaradása megkérdőjeleződhet. Ilyen az ország területén élő lakosság megóvásának, a függetlenség és a szuverenitás fenntartásának, a területi egység megőrzésének *igénye*. A külpolitikai realizmus nyelvére lefordítva: a hatalom és/vagy a biztonság maximalizálása. Nem tekinthető ilyen szempontnak egy adott politikai rendszer megőrzése, hiszen mind a II. világháború során, mind az azt követő időszakban kiderült, hogy ez a cél összeütközésbe kerülhet az ország lakosságának az érdekeivel. Nemzeti érdekként szokták megnevezni például a gazdasági erőforrások védelmét. Belátható, hogy ez az elv esetenként ellentétes lehet a nemzeti függetlenség és szuverenitás, illetve a szállásterület élőerejének megőrzésével. Ezt mutatja a II. világháború, amikor a német gazdasági igények kielégítése egy darabig elkerülhetővé tette Magyarország német megszállását, ennek összes következményével együtt. A rendszer konzerválásának pragmatikus igénye mégis érvényesült a magyar külpolitikában. A magyar–amerikai kapcsolattörténet érdekes vetülete, hogy időről időre ez a szempont összeütközésbe került az uralgó eszmei irányvonal érvényesítésével, és ebből a dilemmából a politikai vezetés sokáig nem találta meg a kiutat. Végül a rendszer *önfenntartása* érdekében az ideológiai fenntartások felfüggesztésével utat engedtek a nyugati gazdasági behatolásnak, ami a Kádár-rendszer számára végzetes eladósodáshoz vezetett. A gazdasági túlélés által motivált nyitás tehát a politikai rendszer összeomlásának nem szándékolt következményével járt. A nemzetállami külpolitika sikere egyébként nem jelenti feltétlenül a nemzetállami eszmény győzelmét. 1978-ban az amerikaiak visszaadták a Szent Koronát, ami a II. világháború végén került a birtokukba. A relikvia átadása jelezte, hogy az ország birodalmi betagozódása belátható ideig megkérdőjelezhetetlen lesz, hiszen rámutatott: Amerika elismer-te Európa hatalmi realitásait. Vagyis a magyar külpolitika sikere egyben a birodalmi eszme diadala volt a nemzeti önrendelkezés fölött.

A külpolitika nem függetleníthető egy adott hatalom belpolitikájától. Az Egyesült Államok kelet-európai politikáját nemcsak a Kongresszus és a végrehajtó hatalom jól dokumentált kapcsolata határozta meg, hanem az amerikai

13 *Stephen Walt*: *The Origins of Alliances*. Ithaca, 1987.

14 *Hope Harrison*: *Driving the Soviets Up the Wall. Soviet–East German Relations 1953–1961*. Princeton–Oxford, 2003.

15 *Joseph F. Harrington–Bruce J. Courtney*: *Tweaking the Nose of the Russians. Fifty Years of American–Romanian Relations, 1940–1990*. New York, 1991. (East European Monographs.)

16 *Günter Bischof*: *Austria in the First Cold War. The Leverage of the Weak 1945–1955*. London, 1999.

végrehajtó szervek közötti szakmai és ideológiai indíttatású viták és hatalmi vetélkedés is. Emiatt Washington kelet-európai politikája súlyos belső ellentmondásokkal volt terhes. Miközben a hatvanas évek elejétől a kelet-európai kommunista rendszerek megszilárdítása volt a cél, a gazdasági és kulturális behatolás – amit önmagában sem tudtak egyetlen vezérlőelv szerint végrehajtani – éppen ennek ellenkezőjét érte el, és inkább a kommunista rendszerek hatalmának erőzóját segítette elő. Az ötvenes évek közepétől a magyar külpolitika sem volt monolitikus. Nem csak a párt legfelső vezetésében, sőt a külügyminisztériumon belül is kibontakozó nézetkülönbségekről van szó. Jól kitapintható a politikai rendszer eszmei alapjait és az állambiztonságot védő belügyminisztérium, illetve a rendszer külgazdasági létalapját biztosítani igyekvő külügyminisztérium hatalmi vetélkedése, és ebben a hetvenes évek közepéig gyakran a belügy kerekedett felül. Ezt követően azonban az adósságválság elmélyülésével egyértelműen a gazdasági szempont dominált olyannyira, hogy a nyolcvanas években már a belügyminisztérium is a külgazdasági logikát alkalmazta az ideológiai tisztaság és az „imperialista behatolás” elhárításának rovására.

Kállay és az amerikai külpolitika

Nemzeti külpolitika, nemzeti érdek és hatalmi politika összefüggéseit mutatja Kállay Miklós miniszterelnök kiugrási politikája (1942–1944) és az Egyesült Államok háborús törekvéseinek vizsgálata. Korábbi történetírásunk számára nem volt kétséges, hogy a magyar külpolitika számára egyetlen lehetséges út volt a II. világháború során: a Németországgal történő szakítás.¹⁷ Ez nem meglepő, hiszen a németekkel vállalt szövetség erkölcsileg elfogadhatatlan, és összeomlásba vezette az országot. Abból a feltevésből indultak ki, hogy a háborúból történő kiugrás kellő eltökéltséggel megvalósítható lett volna, illetve hogy amennyiben sikerül végrehajtani, jelentős mértékben javította volna az ország II. világháború utáni helyzetét, hiszen „jutalmul” jobb békefeltételeket lehetett volna kapni. Adottnak tekintették, hogy a szövetségesek nemzeti érdeke értelmezésszerűen azonos volt a magyarral, vagy hogy azok önérdékmentesen, a nemzetközi közjó – Németország legyőzése – és Magyarország jobb sorsát szem előtt tartva követelték a kiugrást. Kutatásaim kétségbe vonják, hogy a kiugrás lehetséges lett volna. Felmerül, hogy nemzeti érdek volt-e a kiugrási törekvések folytatása, amikor 1943 decemberében kiderült – és erről a magyar külügyminisztérium tudott –, hogy az angolszászok nem tartanak igényt a Duna-medence megszállására, és a magyarok által felkínált hírszerzési szolgáltatásokért, illetve a kilátásba helyezett kiugrásért cserébe nem ígérnek semmit, miközben a német megszállás kockáza-

¹⁷ Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban. Szerk. Juhász Gyula. Bp. 1978.; Péter Sipos–István Vida: The Policy of the United States towards Hungary during the Second World War. Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 29(1983) 79–110.

ta – az olasz példa tükrében – valóságos volt.¹⁸ A teljes képhez tartozik az a fontos, ám eddig figyelmen kívül hagyott szempont, hogy 1943 szeptemberétől hatalmas nyomás nehezedett Magyarországra a kiugrás végrehajtásáért: ellenkező esetben súlyos következményeket helyeztek kilátásba. Nem véletlenül: „Magyarország része Hitler Európa-erődjének (*Festung Europa*), ezért a vele folytatott titkos tárgyalásoknak nagyobb politikai és katonai jelentősége volna, mint más balkáni államokkal.”¹⁹

A nyugatbarát magyar elit hajlamos volt túlértékelni Magyarország fontosságát a nyugati, ha úgy tetszik, a keresztény világ számára. Az önkép, miszerint Magyarország a „bolsevizmus elleni védőbástya” – Ghyczy Jenő 1944 januárjában remélte, hogy a britek és az amerikaiak megértést tanúsítanak egy magyar–német katonai kooperáció iránt, ha az a bolsevik veszély elhárítására irányulna²⁰ –, nem szolgálta jól a külső kihívásokra adekvát válaszokat adó külpolitika ügyét. Magyarország brit és amerikai megítélése nem volt kedvezőtlen. Rámutattak, hogy Magyarországon felügyelet alatt tartják és korlátozzák, de létezik politikai ellenzék, szocialista és liberális párt is működik, az emberek hallgathatják a külföldi rádióállomásokat, rendszeresen lefordítanak friss amerikai és brit könyveket, a hazai újságokban beszámolók olvashatók ellenséges országok eseményeiről.²¹ A politikai elit angolszász beállítottságú része azonban túlértékelte Magyarország fontosságát, nem értette meg ezeknek a hatalmaknak a külpolitikai helyzetét, céljait és orientáltságát. A titkos tárgyalások egyik fontos szereplője, Bakách-Besseney György úgy vélte, hogy a „nyugati hatalmak nem engedhetik meg ennek a földrajzilag fontos területnek [Magyarországnak], Nyugat-Európa kapujának átengedését szovjet fennhatóság alá, mert ez jobban fenyegetné biztonságukat, mint a térségben érvényesülő német befolyás”.²² Ullein-Reviczky Antal, aki stockholmi követként tárgyalt az angolszászokkal, abban a hitben ringatta magát, hogy „Magyarországnak az Angol Birodalom szempontjából kulcs helyzete van, fennmaradása és biztonsága angol érdeket szolgál”.²³ A külpolitika önálló területként nem létezett Magyarországon úgy,

18 A kérdést, hogy nemzeti érdek volt-e a kiugrás felteszi: *Joó András*: Kállay Miklós külpolitikája – Magyarország és a háborús diplomácia 1942–1944. Bp. 2008.

19 NARA RG 218 JCS, Geographical Files, Box 191. „Proposal by Hungarian General Staff Officer”, Report by the Joint Staff Planners to the Joint Chiefs of Staff, 2 December 1943.

20 Bakách-Besseney követ Ghyczy Jenő külügyminiszterhez, 1944. január 27. *G. Vass István*: Bakách-Besseney 1943–1944. évi tárgyalásai az Egyesült Államok megbízottaival Bernben 1943. augusztus 28. és 1944. március 19. között. Levéltári Közlemények 65(1995) 198.

21 NARA RG 226 OSS, Entry 144, Box 30. „Implementation Study for Overall Special Programs for Strategic Services in the Balkans as They Pertain to Hungary”, OSS Planning Group, 1943. dec. 31.

22 Idézi: *Stephen D. Kertesz*: Between Russia and the West. Hungary and the Illusion of Peacemaking. Notre Dame, 1984. 177.

23 Ezzel a lengyel képviselővel folytatott lisszaboni beszélgetés alapján Wodianer arra a következtetésre jutott, hogy a Szövetségesek Magyarországot második védelmi vonalnak tekintik az orosz terjeszkedés ellen. Ld. *Szegedy-Maszák Aladár*: Az ember összel visszánéz... Egy volt magyar diplomata emlékirataiból. 2. Bp. 1996. (Extra Hungariam) 181.

ahogyan Angliában, az Egyesült Államokban, Németországban vagy Franciaországban. Ennek részben az lehetett az oka, hogy Magyarországnak egy birodalom részeként egészen 1918-ig nem lehetett önálló külpolitikája. Azoknak a hatalmaknak, tehát Nagy-Britanniának és az Egyesült Államoknak, melyekkel igyekeztek különbékét kötni, és amelyeknek a szimpátiáját igyekeztek elnyerni, nem volt közép-európai érdekeltségük soha, az Oroszország és Németország közötti térséget csak az európai stabilitás szempontjából vették figyelembe. Mindkettő *tengeri (maritime)* hatalom volt, de Budapesten ezt nem vették észre. Nem véletlen, hogy a *Central Intelligence Agency* elődje, az *Office of Strategic Services* (OSS) 1944 végén készült országértékelése megállapította, az Egyesült Államok magyarországi céljai csak negatív módon fogalmazhatók meg: nem érdek az ország bolsevizálása.

A washingtoni levéltárban talált iratok szerint ugyanis Magyarország kiugrása az Egyesült Államok – és Nagy-Britannia – szempontjából csak a második front megnyitása szempontjából volt *időlegesen* fontos. Juhász Gyula, Sipos Péter, Vida István kutatásaiból már elvileg megengedték volna a következtetést, hogy nem Magyarország kiugrásáról, hanem tudatos *kiugratásáról* volt szó, mégpedig a nyugati hadszíntér tehermentesítése céljából, Magyarország (illetve Románia és Bulgária) német megszállása által – de ez ellentétes lett volna az akkori gondolkodás kereteit meghatározó paradigmával. „A vezérkari főnökök véleménye szerint katonai szempontból jelentősen előmozdítaná a szövetségesek céljait”, ha Románia vagy Magyarország „vagy mindkét ország kilépne a háborúból attól függetlenül, hogy egy ilyen lépés minden bizonnyal ezeknek az országoknak a teljes német megszállásával járna”.²⁴ Dulles már másnap utasítást kapott „Wild” Bill Donovan OSS-főnöktől Magyarország kiugrasztására. Donovan leszögezte, hogy „eddig Kállay és környezete ellentmondásos útmutatást kapott”. Most azonban Dulles „személyes tájékoztatására” közölte, hogy „a vezérkari főnökök jóváhagyták Magyarország és a többi csatlós haladéktalan leválasztását a Tengelyről [...] A vezérkari főnökök állásfoglalása iránymutató az Ön számára.”²⁵ Egy 1943 decemberében keletkezett feljegyzés szerint a Teheránban jóváhagyott „*Bodyguard*” (Testőr) fedőnevű megtévesztő hadműveletnek az volt a célja, hogy az ellenség olyan területekre telepítse haderejét, ahol a lehető legkevésbé képes zavarni az „*Overlord*” (Hűbérúr) és az „*Anvil*” (Üllő) hadművelet végrehajtását, illetve a szovjet offenzíva kibontakozását. Ezek közé tartozott egyebek mellett Délkelet-Európa, amelyet a „németek mindenáron tartani akarnak”, és ezért lehetséges lesz „a Balkánon feltartóztatni erőiket”. Németország haderejét „veszélyes mértékben szétszórják [*spread thin*] a jelenlegi hadműveletek”. Amennyiben a szövetségesek rá tudják kényszeríteni, hogy „[a németek] csapatokat

24 A feljegyzést idézi: NARA RG 218 JCS, Geographical Files 42–45, Box 191. Memorandum by Cordell Hull to Admiral William Leahy, 16 March 1944. Az iratra röviden utal: P. Sipos–I. Vida: i. m. 90.

25 Seely Mudd Library Princeton, Papers of Allen Dulles, PDF file, 1943021100003537. Memorandum for Allen Dulles, 3 November [1943].

tartsanak a Balkánon és Skandináviában, nehézségeket fog okozni számukra, hogy egy időben tudjanak fegyveres erőket biztosítani Oroszországban, Franciaországban és Németalföldön”. Majd következett a kelet-európai térség szempontjából a lényeg: „A semleges országok és a csatlósok álláspontjában kedvező változás állhat be a szövetségesek szempontjából, ami arra kényszerítheti Németországot, hogy a számára előnytelen fejlemények kezelésére erőket szabadítson fel.” Ennek érdekében nyomást kellett gyakorolni a csatlósokra, hogy „szádkítsanak Németországgal”.²⁶ Később a szovjet sajtóban megjelent egy elemzés a német bevonulásról, amely a fenti gondolatmenetet követve kiemelte a megszállás katonai jelentőségét a szövetségesek számára. „Németország győzelme szerencsétlen csatlósai fölött végső soron nem oldja meg Németország nehézségeit, hanem inkább növeli azokat. Az, hogy további német csapatokat irányítanak át a megszállt csatlósok területére, még jobban meggyengíti a már eleve gyér német tartalékokat nyugaton. Ezért könnyebb lesz nyugati irányból csapást mérni közös ellenségünkre.”²⁷

Az amerikai iratok nem hagynak kétséget afelől, hogy a magyar vezetés kész lett volna megadni magát az angolszászoknak, nem volt szó taktikázásról. December 18-án ifj. Horthy Miklós levelet juttatott el Bernbe, melyben közölte, ha a szövetségesek kapitulációt várnak Magyarországtól, akkor tesz róla, hogy ez megtörténjék. A levél közvetítője, Ghika György azt is elmondta, hogy Budapest csak a szövetségesek közlésére vár.²⁸

A kiválás politikáját az angolszász megszállásra alapozták, hogy elkerülhető legyen mindkét rossz: a német és a szovjet megszállás is. Ugyanakkor megalapozott volt a dilemma, hogy a különbéke német megszálláshoz vezethet. Magyarországon senkinek sem volt kétsége afelől, hogy ez mivel jár. Magyarország angolszász megszállásának azonban reális lehetősége nem volt, a második frontot Franciaországban akarták megnyitni. A Duna-medence legjobb esetben is csak másodlagos célpont lehetett.²⁹ Washington és London számolt azzal, hogy kiugrás esetén Magyarország német megszállás alá kerül, ám ezt katonai okok miatt mégis ki akarták provokálni, tekintet nélkül a következményekre. A rendelkezésre álló iratanyag alapján nem lehet közvetlen ok-okozati összefüggést megállapítani a kiugrasztást szolgáló egyeztetett brit–amerikai politika (melyet a jelek szerint Moszkva is támogatott) és 1944. március 19. között. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy Hitler döntésére hatással volt a magyarok kiválásától való félelem. Allen Dulles úgy vélte, a németek tudtak a különbéke-tárgyalásokról, „nem akartak egy újabb Badogliót Magyarországon”, ahol „egymillió zsidó élt”

26 Library of Congress, Manuscript Division Papers of Averell Harriman, Box 171. „Overall Deception Policy for War with Germany”, é. n. [1943. dec.].

27 Telegram by Harriman, „Article by Gavrillov »The Occupation of Hungary by Hitler«”, 6 April 1944. Uo.

28 Seely Mudd Library, Princeton. Papers of Allen Dulles, Memorandum by Jackson to Dulles, 18 December 1943.

29 The Foreign Relations of the United States. (= FRUS) The Conferences at Cairo and Teheran, 1943. 493. First Plenary Meeting, 28 November 1943. Bohlen feljegyzése.

és ezt nem tudták elviselni.³⁰ Ribbentrop német külügyminiszter a nürnbergi per során az angolszászok megtévesztő politikáját nevezte meg a megszállás okaként. Wilhelm Höttl, aki a német biztonsági szolgálatot képviselte Magyarországon, a háború után kifejtette, hogy a „*Veréb*” misszió „létfontosságú befolyást gyakorolt” a „*Margarethe*” hadműveletre. „Hitler a plafonon volt, amikor értesült arról, hogy egy amerikai ezredest dobtak le Magyarországra [...] előre megmondta, hogy a magyarok árulók.”³¹

Ugyanakkor az amerikaiak által kínált fegyverszüneti feltételek, amelyeket a katonai és külpolitikát is irányító vezérkari főnökök állítottak össze a kiugrás esetére, még szigorúbbak voltak, mint amelyeket Magyarország aláírt 1945 januárjában, sőt, Magyarország az 1944. februári amerikai feltételek alapján is szovjet megszállás alá került volna, „katonai kormányzat” alatt.³² Ehhez tartozik, hogy felelős amerikai tisztségviselő soha semmilyen kötelezettséget nem vállalt arra, hogy Magyarország kedvező elbírálásban részesül. Washington még azt a magyar kérést sem volt hajlandó figyelembe venni, hogy Magyarország az általa a szövetségeseknek átadott hírszerzési anyagok és az esetleges kiugrás fejében ne a megszállandó, hanem a felszabadítandó országok csoportjába kerüljön. Jellemző példa, hogy Hollán Sándorral csak azzal a feltétellel tárgyaltak az amerikaiak Lisszabonban 1943 szeptemberében, hogy semmilyen Magyarországra vonatkozó garanciát nem kérhet.³³ Csak 1944 nyarán fogalmazták meg a vezérkari főnökök, hogy Magyarország fennmaradhat szuverén államként a bécsi döntések előtti határok között.³⁴ Nem vállalt semmilyen elkötelezettséget Magyarország kedvező elbírálására Nagy-Britannia sem. Vagyis az angolszász különbéke politikája, amely a német megszállás kockázatával, tehát a magyar lakosság életének jelentős veszélyeztetésével járt, nem ígerte egyéb nemzeti célok – a területgyarapodás, kedvezőbb megadási feltételek, a szovjet megszállás elkerülése – megvalósulását. Kállay és politikustársai azonban nem tudtak szembenézni a valósággal; Magyarország fontosságával, a nyugati nagyhatalmak szimpátiájával kapcsolatos illúzióik megakadályozták őket ebben. Végül soron tehát az alapvető, az idő függvényében nem változó nemzeti érdek a német megszállás elkerülése volt. Ez a cél lebegett Kállay Miklós és körének szeme előtt is. Ennek érdekében az angolszászok rendkívül erős nyomása ellenére sem kellett volna feltétlenül erőltetni a kiugrás végrehajtását, bár a szomszédokkal való versenyfu-

30 Idézi: *Shlomo Aronson*: Hitler, the Allies and the Jews. Cambridge, 2004. 220.

31 Seely Mudd Library Princeton, Papers of Allen Dulles. Interview with Dr. Hoettl, 19 February 1966. To Dick Slurman for Roy Alexander from Franz Spelman, Munich Stringer.

32 NARA RG 218 JCS Geographical Files 42–45 Box 191. „Provisions for Imposition upon Hungary at Time of Surrender Approved by JCS for Communication to EAC”, February 1944.

33 NARA General Records of the State Department, Central Files 1940–1944, European War, Box 2956. Memorandum for Brigadier General Hayes E. Kramer Chief, MIS, The Pentagon, 14 September 1943.

34 NARA RG 218 JCS, Geographical Files 42–45, Box 91. JCS Redefined Terms for Hungary, 5 August 1944.

tás kényszere a kedvező elbírálás érdekében a békekonferencián, egy újabb Trianon elkerülésének igénye erősen hatott. Alternatívaként a német gazdasági igények folytatódó kielégítését lehetett volna párosítani a kivárás politikájával. Ebbe a tapogatózások (és a hírszerzési adatok átadása) még belefértek volna, de az amerikai katonai misszió fogadása már nem. Persze így sem biztos, hogy nem került volna sor a német megszállásra, de legalább a magyar külpolitika adekvát választ adott volna egy szinte reménytelen korszak külpolitikai kihívására. Az amerikaiak egyébként gyorsan túltették magukat a magyar kiugrás kudarcán. Az ország német megszállására semmilyen amerikai reakciót nem találtam, az „utolsó csatlósság” semmit sem változtatott Magyarország amerikai megítélésén. Washingtonban ugyanis pontosan értették a magyar dilemmát: ha túl gyorsan lépne, megszállják a németek; ha túl lassan, elvész az angolszász szimpátia.³⁵ Az öngyilkos lépés elmulasztásáért nem marasztalták el Magyarországot, de a deportálások végrehajtásában nyújtott segítségért annál inkább. A kiugrás megítélésében tehát az amerikai kortársak sokkal megértőbbek voltak Kállay iránt, mint a diplomata Barcza György, vagy sokáig a magyar történetírás.

A koalíciós korszak

A hidegháború kezdeteiről szóló könyvtárnyi szakirodalom tetemes – főleg amerikai – része abból indul ki, hogy a konfliktus története az amerikai külpolitika eredménye volt, ideértve a bolsevik rendszer és a szovjet dominancia kelet-európai bevezetését is. Annyi megkockáztatható, hogy nem az Egyesült Államok külpolitikája felelős a szovjet rendszer kelet-európai bevezetéséért. Ismert, hogy Washington nyílt zónát szeretett volna Kelet-Európában;³⁶ elismerte a szovjet biztonsági és politikai fennhatóságot, ezzel párhuzamosan azonban demokratikusan választott politikai rendszereket képzelt el, amelyek szabadon fenntarthatnak gazdasági kapcsolatokat a nyugati világgal. Ugyanakkor Roosevelt nemzetközi politikai elképzelése azon az elven nyugodott, hogy a világ négy nagyhatalma „rendőrként” felügyeli majd a világ stabilitását és békéjét. Európa „rendjének” megőrzését Nagy-Britannia és a Szovjetunió biztosította volna, és az amerikai külpolitika nem rejtette véka alá, hogy nem kíván részt venni az európai biztonság szavatolásában. Roosevelt utóda, Truman lassan jutott el a szovjetekkel való együttműködés teljes feladásáig. Elnökségének első három évében Németország megmentésére összpontosított, és szükséges rosszként beletörődött a szovjetek kelet-európai hegemoniájába. Első pillantásra tehát könnyen magyarázható az amerikai tehetetlenség. Bár nem mondható el, hogy Magyaror-

35 NARA RG 226 OSS, Entry 144, Box 30. „Implementation Study for Overall Special Programs for Strategic Services in the Balkans as They Pertain to Hungary”, OSS Planning Group, 31 December 1943.

36 *Eduard Mark*: The War Scare of 1946 and its Consequences. *Diplomatic History* 21(1997) 383–415.

szág sorsa teljesen érdektelen volt Washington számára, a kérdésről a hatalmi politika szempontjai döntöttek. Katonai akció már csak azért sem jöhetett szóba, mert a Szovjetunió lokális fölényt élvezett, a győzelem esélyével nem lehetett fellépni ellene.³⁷ De az amerikai közvélemény sem fogadta volna el a háború folytatását egy volt szövetséges ellen. A térség kulcsfontosságú állama Ausztria volt. Washingtonban megértették, hogy amennyiben az ország szovjet fennhatóság alá kerül, a szövetségesek olaszországi és dél-németországi helyzete sebezhetővé válik.³⁸

Fontos szempont, hogy a hagyományos amerikai politikai filozófiára hivatkozva nem kívántak beleavatkozni a magyar belügyekbe. Amerikai érvelés szerint minden országnak saját erejéből kell kivívni a demokráciát és a függetlenséget.³⁹ Ilyen tekintetben a magyar erőfeszítéseket nem tartották kielégítőeknek. Rossz benyomást tett a kisgazdapárt amerikai szemmel behódoló politikája, az országban uralkodó és politikai pártokhoz köthető korrupció és az, hogy a magyarok csak külső segítségtől várták megmentésüket. Az amerikai követ, aki korábban Helsinkiben szolgált, a „derék” finnek 1939-es harcát hozta fel követendő példaként.⁴⁰ A *Szövetséges Ellenőrző Bizottság* amerikai vezetői mindent megtettek a szovjetekkel való együttműködés érdekében, holott az utóbbiak teljesen visszaélve amúgy is jelentős túlsúlyukkal, nem tartották be a szervezet működtetésére vonatkozó szabályokat. Közös célok is voltak: a háborúban kompromittálódott régi elit leváltása, a földosztás, az ország regionális szerepének stabilizálása. Arról nem vettek tudomást az amerikaiak, vagy talán észre sem vették, hogy saját tétlenségük bénítóan hat a magyar demokratikus elemek tetterekességére. Vagyis a magyarországi demokratikus erők az amerikai tehetlenség (a tétlenség helyett inkább ezt a szót használnám) miatt feladták a harcot, az amerikaiak pedig ennek láttán még annyit sem igen tettek, amennyit lehetett volna. Az Egyesült Államok egyetlen hatalomra számíthatott volna a magyarországi (és a kelet-európai) szovjet térnyerés megakadályozásában, Nagy-Britanniára. Magyarország esetében azonban London nem támogatót még erőteljesebb diplomáciai fellépést sem, mert ez csak nyilvánvalóbbá tette volna, hogy a Nyugatnak nincs hatásos ellenszere ennek megakadályozására.⁴¹ Végül, Magyarország ellenség volt, nehéz lett volna a világ közvéleményét mobilizálni egy szövetséges hatalommal szemben.

37 Letter by Admiral Leahy, 1944. máj. 16. FRUS 1945. The Conferences at Malta and Yalta. 107–108.

38 Ld. erről: *G. Bischof*: i. m.

39 The Acting Secretary of State to the Legation in Hungary, 16 October 1947. FRUS 1947. IV. 393–394.

40 *Hugh DeSantis*: *The Diplomacy of Silence. The American Foreign Service, the Soviet Union and the Cold War*. Chicago–London, 1979.

41 Ld. *Romsics Ignác*: *A brit külpolitika és a „magyarkérdés”, 1914–1946*. Századok 130(1996) 273–339.; *The Second Secretary of the British Embassy to the Acting head of Division of European Affairs*, June 9. FRUS 1947. IV. 315–316.; *Stanley M. Max*: *The Anglo–American Response to the Sovietization of Hungary 1945–1948*. Ann Arbor–Michigan, 1990. 128.

Az amerikaiak így is több területen felléptek a magyar érdekek mellett. Magyarország nem tartozott a „leírtak” román vagy bolgár kategóriájába. Washington még a Szovjetunió előtt fel akarta venni a diplomáciai kapcsolatokat a Dálnoki-kormánnyal, de a magyar kormányfő nem kívánt élni ezzel a lehetőséggel.⁴² Magyarország volt az egyetlen ország a szovjetek által megszállt területen, amelynek kormányfőjét fogadták Washingtonban. Truman visszaadta a *Magyar Nemzeti Bank* aranytartalékát, holott Csehszlovákia csak 1974-ben kapta vissza amerikai kézben levő aranyát. 1946-ban az amerikai külügyminisztérium jegyzékben tiltakozott az ország szovjet gazdasági gyarmatosítása ellen, és kilátásba helyezte, hogy Moszkva kimarad az amerikai égisz alatt formálódó új gazdasági világrendből, ha nem változtat politikáján.⁴³ Kovács Béla elhurcolása, majd Nagy Ferenc kommunista puccsnak értékelt lemondatása után az amerikaiak erőteljes tiltakozást terveztek, de nem kaptak brit támogatást. Közismert, hogy Csehszlovákia az amerikai – és a brit – ellenkezés miatt kénytelen volt elállni attól a tervétől, hogy a teljes magyar lakosságot kitelepítse.⁴⁴ Sztálin számára azonban fontosabb volt a kizárólagos szerep az általa megszállt területeken, mint a Nyugattal való együttműködés. Az előbbit választotta az utóbbi rovására. Washington számára nem volt megfelelő eszköz a kelet-európai szovjet politika befolyásolására.

Amerika hatalmának korlátai akkor váltak igazán nyilvánvalóvá, amikor képtelen volt megvédeni magyarországi gazdasági érdekeltségeit. Pedig ezek közé tartozott például a világ egyik legnagyobb olajtársasága, a *Standard Oil of New Jersey* magyarországi leányvállalata, a *Magyar–Amerikai Olajipari Részvénytársaság* (MAORT) is. A nyugati gazdasági érdekeltségek kiszorítása szovjet tulajdonba vétel, felszámolás, gazdasági eszközökkel történő ellehetetlenítés és végül államosítás révén a magyarországi szovjet hatalomátvitel fontos részét képezte.⁴⁵ Washington saját állampolgárai biztonságát sem tudta szavatolni. Hamarosan letartóztatták és bíróság elé állították a szóban forgó vállalatok magyar, illetve egy alkalommal – Robert Vogeler esetében – amerikai vezetését. Az amerikai követség nem tudta elérni, hogy állampolgárait amerikai ügyvéd képviselje. E perek tanulmányozása rávilágít a kialakulófélben levő kommunista diktatúra természetrajzára. A szabotázsra vonatkozó vádak egyértelműen az adott társaság kisajátítását célozták. Ez a MAORT esetében különösen fontos volt, mert a vállalatnak koncessziója volt az akkor ismert legjelentősebb magyar kőolaj- és

42 K. J. Vorosilov tájékoztatója Sztálin számára a magyar–amerikai diplomáciai kapcsolatok felvételéről, 1945. szeptember 21. Ld. Iratok a magyar–szovjet kapcsolatok történetéhez. Szerk. Vida István. Bp. 2005. 143–145.

43 The Chargé in the Soviet Union (Kennan) to the People's Commissar for Foreign Affairs of the Soviet Union (Molotov), March 2 1946. FRUS 1946. VI. 265–267.

44 Részletesebben ld. *Fülöp Mihály: A befejezetlen béke*. Bp. 1994.; *S. D. Kertesz: i. m.; Romsics Ignác: Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Bp. 2006.

45 Részletesen, levéltári hivatkozásokkal ld. *Borhi László: Magyarország a hidegháborúban. A Szovjetunió és az Egyesült Államok között, 1945–1956*. Bp. 2005. 187–198.

földgázmezőre Zala megyében.⁴⁶ De nem csak gazdasági és külpolitikai szempontok játszottak szerepet. E perek egyik funkciója a nyugati hatalmak lejáratása volt a közvélemény szemében, a tőle való teljes elzárkózás igazolására. Másrészt a szabotázspererek a belső és külső ellenség elleni harc szükségességét sugallták, ami a kommunista hatalomgyakorlás részét képezte. A felvonultatott vádlottak leképezték az ellenségeként bemutatott társadalmi elemek teljes spektrumát.

Magyarország 1948-ban elvesztette függetlenségét és szuverenitását, hiszen az ország sorsát érintő stratégiai döntések már nem Budapesten születtek meg. Külpolitikai tevékenységről tehát nehéz beszélni. Magyarország nyugati beágyazottságát néhány év alatt felszámolták, a kapcsolatok újjáépítéshez évtizedek kellettek. Ugyanakkor Sztálin halála után lehetőség volt kisebb mértékű külpolitikai önállóságra. Erre az ország katasztrofális gazdasági helyzete miatt is szükség volt. Nagy Imre azonban legalábbis amerikai viszonylatban nem élt ezzel az eséllyel. Pedig lett volna rá lehetősége: Románia már 1953-ban határozott az amerikai nyitásról, hogy növelje külpolitikai mozgásterét a Szovjetunióval szemben. Washington éppen dogmatikus, mereven szovjetbarát irányvonala miatt nem vette komolyan Nagy Imrét 1956-ban.⁴⁷

A nemzeti függetlenség mint az európai stabilitás feltétele

Az Egyesült Államok kelet-európai politikája 1948 után gyökeresen megváltozott. Truman elnök napirendre tűzte a kelet-európai kommunista rendszerek destabilizálását, a szovjet csatlósok leválasztását és a kelet-európai szovjet katonai megszállás megszüntetését. Ennek az volt az oka, hogy megváltozott az Európára vonatkozó biztonságpolitikai koncepció: Kelet-Közép-Európa katonai megszállása „Európa szívéig terjesztette ki a Szovjetunió hatalmát”,⁴⁸ és ezzel veszélyt jelentett a Nyugat biztonságára. Az amerikai vezetés tehát a kelet-európai országok nemzeti függetlenségének javulásától várta az európai biztonsági helyzet megszilárdítását. Ekkor tehát a nemzeti önrendelkezés és a stabilitás kiegészítették egymást

46 Ld. erről: MOL M-KS 276. f. 67. cs. 155. ó. e.

47 NARA RG 59, General Records of the Department of State, PPS, Lot file 66D487, Box 78. Report on the Satellites, 4 June 1956.; NARA RG 59, General Records of the Department of State, Decimal File 764.00/1-755. The American Legation in Budapest to the State Department, Briefing memorandum on the current situation in Hungary, prepared in anticipation of Mr. William Crawford, Deputy Director, Office of East European Affairs, 7 January 1955. Ld. még W. Park Armstrong jelentését Dullesnek: Az új irányvonal „nem oldotta meg az ipar és a mezőgazdaság problémáit [...] az életkörülmények nem javultak 1954-ben.” NARA RG 59, General Records of the Department of State, Decimal File 764.00/4-755 Memorandum on NIE 12.5.55, „Current Situation and Probable Developments in Hungary”, 4 July 1956.

48 Tipikus értékelés Kelet-Európa jelentőségéről az Egyesült Államok számára a Policy Planning Staff 1949. aug. 25-ei elemzése: U.S. Policy Toward Soviet Satellite States in Eastern Europe. FRUS 1949. V. 21–26.

az amerikai gondolkodásban. Az európai szovjet jelenlét visszaszorítása Truman elnök és nemzetbiztonsági stábjának fontos célja volt – bár erről csak a beavatottak legszűkebb köre tudhatott –, és ennek megvalósítása érdekében még a katonai összecsapás kockázatát is vállalták a Szovjetunióval szemben, amit amúgy is szinte elkerülhetetlennek tartottak. Ezt a politikát nem lehetett függetleníteni a fegyverkezéstől. 1949-ben a Szovjetunió előállította első nukleáris berendezését, 1952-re pedig képessé vált arra, hogy atomcsapást mérjen az Egyesült Államok területére, bár az amerikaiak még mindig jelentős fölényben voltak. Mindez megváltoztatta Kelet-Európa helyét is az amerikai politikában. Felszabadítása nem érte meg egy szovjet atomcsapás kockázatát, ráadásul a szovjet külpolitika céljainak átértékelt elemzése szerint Moszkva csak létfontosságú érdekei – például Kelet-Európa megtartása – védelmében támadna, vagyis nem elkerülhetetlen a szovjet–amerikai háború. Így a Kelet-Európa ellen végrehajtott titkos hadműveletek kockázatosakká váltak. 1953-ban Eisenhower elnök meghirdette a felszabadítás elvét, de a kelet-berlini felkelés és a „*Solarium*” kódnevű hadgyakorlat fényében lemondott erről. Bár a State Department és John Foster Dulles külügyminiszter több alkalommal is rámutatott arra, hogy a „csatlós országok” lakosságának esetleges felkelése a szovjet megszállók ellen nem kívánatos, mert annak megsemmisüléséhez vezetne, és a propagandában sem volt szabad fegyveres felkelésre buzdítani vagy fegyveres felszabadítást ígérni, a rendelkezésre álló iratanyag arra enged következtetni, hogy a kommunista rendszerek felforgatására és az ellenállásítására továbbra is gátlástalan politikát folytattak.⁴⁹

Ugyanakkor nem igazolható Charles Gati megállapítása, miszerint a szovjet beavatkozás elkerülhető lett volna, ha az amerikaiak beérik kevesebbel, mint a kelet-európai országok teljes felszabadítása.⁵⁰ Egyrészt, mert nem az amerikai politika befolyásolta a szovjet döntéshozatalt. Másrészt, mert Washington hajlandó lett volna az osztrák vagy finn modell kelet-európai alkalmazását elfogadni. Abból indultak ki, hogy Moszkva védelmi okok miatt tartja irányítása alatt a kelet-európai ütközőzónát, ezért ha biztonsági garanciát kap, hajlandó lenne kivonulni onnan. Az Egyesült Államok 1956-os politikája tehát kompromisszumos megoldásra irányult egy fontos cél, a szovjetek visszaszorítása érdekében. A forradalom kirobbanásakor a külügyminiszter, John Foster Dulles semmi esélyt sem adott a felkelőknek a szovjet tankok ellen,⁵¹ és a vérontás megakadályozását tűzte ki célul. Lengyelországra vonatkoztatva ugyan, de hasonló, Magyarországra is érvényes gondolatokat fogalmazott meg Eisenhower már október 24-én is:

49 A Truman- és Eisenhower-adminisztrációk kelet-európai politikájáról ld. The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents. Comp., ed., introduced by Csaba Békés–Malcolm Byrne–János M. Rainer. Bp.–New York, 2002. (National Security Archive Cold War Readers); Borhi L.: Magyarország a hidegháborúban. I. m.; Peter Grose: Operation Rollback: America's Secret War Behind the Iron Curtain. Boston–New York, 2000.; Gregory Mirovich: Undermining the Kremlin: America's Strategy to Subvert the Soviet Bloc. Ithaca–London, 2000.

50 Charles Gati: Vesztett illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom. Bp. 2006.

51 NARA RG 59, General Records of the Department of State, Decimal Files 764.00/10-2556 Dulles to the American Embassy in Belgrade, 25 October 1956.

„A felszabadulás napját minden bizonnyal el kell halasztani ott, ahol a fegyveres erő miatt egy ideig öngyilkosság a tiltakozás.”⁵² Dulles október 27-én elmondott beszéde, amelyben arra utalt, hogy az Egyesült Államok nem tekinti Magyarországot potenciális szövetségesnek, nem az érdektelenséget jelezte, hanem azt, hogy szükségtelen a katonai beavatkozás, mert az Egyesült Államok a politikai rendezésben érdekelt és nem használja ki a helyzetet Moszkva rovására. Ugyanakkor a *Szabad Európa Rádió* (SZER) a siker reményében ellenállásra buzdította nemcsak a felkelőket, hanem a magyar hadsereget is. Ez ugyan ellentétes volt az amerikai stratégia fő csapásával, Washington mégsem adott utasítást arra, hogy a rádió ne buzdítsa ellenállásra a magyarokat, holott 1953-ban a berlini felkelés kapcsán washingtoni utasításra a *Rundfunk im amerikanischen Sektor* nevű, az NDK-ba sugárzó amerikai propagandaadó felszólította a felkelőket, hogy kerüljék el az összecsapásokat a szovjet katonasággal.⁵³ A SZER adásaival kapcsolatban a belső és nemzetközi felháborodás miatt vizsgálat indult, ami azzal az eredménnyel járt, hogy a SZER nem felelős a forradalom kirobbantásáért. A fő kérdést azonban megkerülték: a rádió miért buzdította harcra a felkelőket? Az, hogy Washington eltúrta ezeket az adásokat, arra utal, hogy az *önfelszabadítás* lehetőségével élni akartak, bár erre nem volt sok esély. A gátlástalan adásokért pedig később „hihetően” letagadhatták a kormányzati felelősséget.

Az 1956-os forradalom kudarc gyökeresen megváltoztatta az Egyesült Államok kelet-európai politikáját. Világossá vált, hogy Moszkva nem engedi el a csatlósokat, és a szovjet nukleáris elrettentés miatt nem lehetett semmit tenni ez ellen. A magyar–amerikai viszony a megtorlások miatt és amiatt, hogy Washington eleinte nem tartotta legitimnek Kádárt és kormányát, ismét mélypontra jutott. Magyar részről még a diplomáciai viszony megszakítása is felmerült,⁵⁴ mert az amerikaiak az ENSZ napirendjére tűzték a magyarkérdést, és elérték, hogy az ENSZ felfüggeszesse a magyar mandátum elfogadását.

Az 1963-as kádári amnesztia az amerikai diplomácia első kelet-európai sikere volt. A magyar külügyminisztérium egy feljegyzése joggal jelenti ki, hogy az amnesztia meghirdetése az Egyesült Államok nyomására történt, annak fejében, hogy Washington beleegyezett a magyarkérdés levételébe az ENSZ napirendjéről, illetve a magyar ENSZ-mandátum elfogadásába. Mindez nem ment simán: a megállapodás már 1961-ben körvonalazódott amerikai részről, de a „nemzeti függetlenségére” és önérzetére kényes magyar vezetés a belügyekbe történő beavatkozásnak minősítette az amerikai feltételeket, és sokáig még szovjet sugallatra sem fogadta el azokat.⁵⁵

52 *Dwight D. Eisenhower: The Whitehouse Years – Waging Peace, 1956–1961. I–II.* Garden City–New York, 1965., II. 63.

53 *Mark Kramer: The Early Post-Stalin Succession Struggle and the Upheavals in East-Central Europe: Internal-External Linkages in Soviet Decision-Making.* 3. *Journal of Cold War Studies* 1(1999) 3. sz. 25., 28.

54 Münnich Ferenc javaslatára. MOL M-KS 288. f. 5. cs. 93. ó. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottságának jegyzőkönyve, 1958. szeptember 2.

55 Részletesen ld. *Borhi L.: Magyar–amerikai kapcsolatok i. m. 70–96.*

A status quo elfogadása

Az 1960-as évek elején a Kennedy-, majd még hangsúlyosabban a Johnson-adminisztráció „passzívnak, sterilnek és defetistának” minősítette a kelet-európai rendszerek aláaknázására irányuló korábbi irányvonalat.⁵⁶ Ekkor már az amerikai politika nem a kelet-európai rendszerek megdöntésére vagy destabilizálására irányult, hanem ennek az ellenkezőjére, azok megszilárdítására. A cél, akárcsak az ötvenes években, az európai biztonság erősítése volt, csak ellentétes eszközzel. Fokozatosan elfogadták, hogy a Szovjetunió kelet-európai jelenléte belátható időn belül fennmarad. Eleinte nem volt egyértelmű, hogy az amerikai külpolitika továbbra is törekszik-e a kelet-európai országok nemzeti függetlenségének helyreállítására, illetve a kontinens újraegyesítésére. Az általam átvizsgált nemzetbiztonsági és külügyi iratok alapján arra hajlok, hogy a hatvanas évek közepétől már nem tartották összeegyeztethetetlennek a kelet-európai szovjet megszállást az európai stabilitással, illetve jobb megoldás híján kénytelenek voltak azt kész tényként elfogadni. A State Department 1963-ban óvatosan fogalmazott: „Erős nemzeti érdekünk fűződik ahhoz, hogy [...] a *lehető legnagyobb mértékig* helyreálljon a nemzeti önrendelkezés”, hozzátéve, hogy a hatalmi realitások fényében kevés esélye van, hogy a Szovjetunió a közeljövőben kivonuljon Kelet-Európából (kiemelés – B. L.).⁵⁷ Ezzel szemben Averell Harriman, a külügyminiszter politikai ügyekért felelős helyettese arról beszélt, hogy Európa mindaddig nem lehet teljesen biztonságban és nem prosperálhat, ameddig helyre nem állnak Kelet-Európa történelmi kapcsolatai Európa többi részével.⁵⁸

Ráadásul már felmerült az a szempont is, hogy egy posztszovjet Kelet-Európa inkább destabilizálja a kontinenst, a német befolyás visszatérése és az egyes országok közötti nacionalista konfliktusok esetleges újratermelődése miatt. „Véget vetni Európa megosztottságának nem feltétlenül jelenti azt, hogy sikerül megteremteni egy stabil európai rendezést. A megosztottság vége eljőhet olyan módon is, hogy mindkét szövetségi rendszer felbomlik, hozzájárulhat új konfliktusokhoz és feszültségekhez, a végeredmény pedig a terhes múlt visszatérése lehet, nem pedig egy építő jellegű jövő megteremtése.”⁵⁹ A hetvenes évektől egyre gyakrabban emlegették amerikai diplomaták, hogy az Egyesült Államok nem akar zavart okozni az egyes csatlós országok és a Szovjetunió közötti viszonyban.

56 NARA Records of the Department of State, RG 59, Executive Secretariat, 1961–1966. Box 5. The Bloc Countries and Eastern Europe. Department of State Guidelines for Policy and Operations, 1963. febr.

57 NARA RG 59, PPC 1963-64, Lot70D199, Box 260. Department of State Guidelines for Policy Operations, „The Bloc Countries in Eastern Europe”, February 1963.

58 NARA RG 59 PPC 1963-64, Lot70D199, Box 260. Statement by Harriman, under secretary of state for political affairs to the subcommittee on Europe of the House Committee on Foreign Affairs, 10 March 1964.

59 NARA RG 59 Records of the Department of State, Ernest K. Lindley Files 1961–1969, Lot File 71D273, Box 4. „The US and East–West Relations in Europe”, Memorandum by the Department of State, 3 August 1963.

Richard T. Davis külügyi államtitkár-helyettes 1971 decemberében leszögezte, hogy a magyar–amerikai viszony „javítását nem a magyar–szovjet kapcsolatok rovására kívánják elérni. A realitásokból indulnak ki, abból, hogy Magyarország a Szovjetunió szövetségese.”⁶⁰ Puhan budapesti nagykövet 1971-ben magyar emigráns vezetőknek kifejtette: Magyarország egyetlen reménye a szabadságra, ha változás történik a Szovjetunióban.⁶¹ Néhány évvel később pedig már arról beszéltek, hogy a szovjet megszállás jellegén kell változtatni ahhoz, hogy elkerülhető legyen a III. világháború.⁶² A stabilitás és a nemzeti önrendelkezés fokozatosan nem egymást kiegészítő, hanem inkább egymást kizáró feltételek lettek.

De a politika nem a tervezőasztalon dől el. A hídépítés amerikai politikájának egyes aspektusai – a kölcsönök, illetve a kulturális kapcsolatok kiépítése – akarva-akaratlanul segítettek lazítani a magyar rendszer kereteit. Igaz, hogy a hídépítés politikai retorikája által hangsúlyozott kereskedelempolitika csak nagyon lassú változást hozott a gyakorlatban. Egyrészt, mert a politika fegyverének tekintett kereskedelem bővítésnek hiányoztak a gazdasági alapjai. Keleti oldalról a szükséges tőke és árualap, amerikai részről pedig az, hogy nem fűződött hozzá gazdasági érdek az elérhető forgalom kis volumene miatt. Másrészt a hangzatos szövegek ellenére az amerikaiak nem tudták eldönteni, hogy a kelet-európai rendszerekkel fenntartott gazdasági kapcsolatokban politikai vagy nemzetbiztonsági szempontok érvényesüljenek-e, és azt sem, hogy a gazdasági-kereskedelmi kedvezményeket az amerikai elvárások teljesítésének ösztönzésére *előre* adják, vagy a feltételek teljesülése *után*, mintegy jutalomként.⁶³ Az erről szóló kormányzati viták alapján betekintés nyerhető az amerikai döntéshozás folyamatába. Ebből kiderül, hogy a döntéseket gyakran még viszonylag jelentéktelen kérdésekben is a Fehér Házban hozták, és ez többször konfliktushoz vezetett a State Department és az elnöki stáb között. A hetvenes évek közepe–vége azonban meghozta a várt változást, az Egyesült Államok, illetve egyes kelet-európai országok, így Magyarország közötti gazdasági kapcsolatok gyors fejlődését. Magyarország tekintetében itt főleg az amerikai hitelező szerep volt fontos. Végül ez idézte elő a Kádár-rendszer adósságcsapdáját, ami idővel a bukásához vezetett. A hitelezés politikájának hivatalos célja a központosított gazdaság átalakítása volt, nem szándékolt következménye pedig a magyar pénzügyi csőd lett.

60 MOL XIX-J-1-j rejtjeltáviratok, 1962–1973 52. d. Szabó Károly nagykövet számjeltávirata a Külügyminisztériumnak, 1971. december 9.

61 NARA RG 59, General Records of the Department of State, Central Policy Files, Political and Defense, Box 2353. Memorandum of Conversation, US–Hungarian Relations, 23 June 1971.

62 Sonnenfeldt beszédét és a hozzászólásokat ld. FRUS Vol. E-15. 1973–1976. 1. Document 14. US Department of State Office of the Historian. Documents on Eastern Europe. MOL XIX-J-1-j USA-1-2878-1976. A Külügyminisztérium V. Területi Osztályának feljegyzése a Sonnenfeldt-doktrínáról, 1976. április 20.

63 NARA Nixon Presidential Materials, Institutional H Files 1969–1974, Box H-133. National Security Study Memorandum 35, „U. S. Trade Toward Communist Countries”, 28 March 1969. Az erre vonatkozó kormányzati vitákat a hetvenes évek elején ld. NARA Nixon Presidential Materials, Staff, National Security Council Institutional Files, Policy Papers, NSSDMs 1969–1974, Box H-210.

Nyugati nyitás

Kádár 1963-ban döntött a nyitás mellett az Egyesült Államok irányába, bár ennek jelentős akadálya volt Mindszenty megoldatlan helyzete. A lépés motivációja egyértelműen gazdasági volt, a magyar rendszer kemény Amerika-ellenes retorikája nem változott, és az sem, hogy minden világpolitikai kérdésben a szovjet álláspontot képviselte. Amerikai részről megértően viszonyultak Magyarország nehéz helyzetéhez, és elfogadták, hogy helyzetét földrajzi és történelmi adottságok határozzák meg.⁶⁴ Ugyanakkor amerikai részről úgy látták, hogy a magyar vezetés nemcsak kényszerből foglal el a szovjethez hasonló, sőt időről időre még a Moszkvában elvártnál is keményvonalasabb álláspontot, hanem „meggyőződésből” is.⁶⁵

Ezt a vélekedést támasztja alá, hogy a kambodzsai bombázásokra hivatkozva Kádár az utolsó pillanatig nem akarta fogadni az amerikai külügyminisztert,⁶⁶ holott Nixon éppen akkor írta alá a SALT–I. egyezményt Moszkvában. Kádár kifogása a szovjet politika burkolt bírálóit is tartalmazta. Egy magas beosztású amerikai tárgyalópartnerének azt mondta, hogy minél több amerikai hal meg Vietnámban, annál jobb⁶⁷ – miközben a legnagyobb kedvezmény megszerzése a magyar pártvezetés fontos célja volt. Az ellentmondásról nem akartak tudomást venni. A kétoldalú viszony kibontakozását azonban a világpolitika és szovjet–amerikai kapcsolatok pillanatnyi állása határozta meg. Ezt nem titkolták az amerikaiak előtt sem. Ugyanakkor a gazdasági nyitás kényszere – a szükséges pénz és technológia megszerzése a modernizálás érdekében – egyre sürgetőbbé vált. Ez sokáig nem járt együtt az ideológiai harc háttérbe szorulásával. Bár nagy szükség volt arra, hogy mezőgazdasági és más szakemberek amerikai tapasztalatokat szerezzenek, az ideológiai felforgatás kivédésére igyekeztek a minimálisra csökkenteni a humán tudósok cseréjét, holott az amerikai fél e szám növelésétől tette függővé a rendszer számára fontos szakemberek kiutazását. A *Kulturális Kapcsolatok Intézete* megállapíthatta: „egyes tudományterületeken feltétlenül szükséges az amerikai tapasztalatszerzés [...] ezért kénytelenek vagyunk tudományos-kulturális kapcsolatainkat [...] fenntartani”.⁶⁸ Jól látta tehát az amerikai

64 Szabó Károly számjeltávirata a Külügyminisztériumnak, MOL XIX-J-1-j USA 1971. okt. 22. rejtjeltáviratok 1962–1973, 52. d.; NARA RG 59 General Records of the Department of State, Box 2353. Introductory Call, Nixon–Szabó. NARA RG 59 General Records of the Department of State, Central Files 1967–69, Box 2183. The American Embassy in Budapest to the Department of State, „Policy Assessment of Hungary”, 6 August 1967.

65 Memorandum for Scowcroft, „Issues Paper for the Secretary’s Briefing of the President”, 23 January 1975. FRUS 1973–1976. Vol. E-15 1. Document 12. US Department of State Office of the Historian. NARA RG 59 Department of State, P Reel Printouts 1974, Box 85D. The American Embassy Budapest to the Department of State, „Annual U. S. Policy Assessment, Hungary”, 8 August 1974.

66 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 585. ő. e. Jelentés Kádár János és Komócsin Zoltán számára, 1972. július 5. Uo. Aczél György feljegyzése Kádár Jánosnak, 1971. július 5.

67 The American Embassy in Hungary to the Department of State, 27 September 1967. i. m.

68 MOL XIX-J-1-j USA-001149/3-1968 10. d. Kulturális Kapcsolatok Intézete, Belső terv, USA é. n. [1968.]

külgügyi vezetés, hogy a tudományos-technikai csereprogramok révén lehet ki-kényszeríteni a kulturális kapcsolatok kiszélesítését.⁶⁹ Péter János külügyminiszter, amikor a *Canard Enchaîné* című francia satirikus lapból szerzett információ alapján szóbeli támadást intézett az amerikai külpolitika ellen az ENSZ fórumán, hosszú időre visszavetette a rendszer fennmaradását szolgáló magyar–amerikai kapcsolatok kibontakozását.

A gazdasági reform kudarcra a hetvenes évek közepére nyilvánvalóvá vált.⁷⁰ Kádár a belpolitikai reformok árán megvásárolta a rendszer életben maradásához szükséges kölcsönöket, de ezek a kölcsönök végül aláásták a rendszert. Eleinte igyekeztek az amerikai nyitás következményeit kordában tartani, de a lassan mozgásba lendülő gépezetet nehéz volt megállítani. A pártvezetés legnagyobb bosszúságára öles plakátok hirdették a *Count Basie* dzsesszzenekar fellépését, a *Triál* cég által forgalmazott trikón *US Army* felirat díszelgett.⁷¹ Hiába nem támogatták, egyre nagyobb számban jelentek meg amerikai szerzők könyvei. 1984-től kétszer több angol-szász munkát adtak ki, mint szovjet-oroszt, és 1990-ben az utóbbiak száma csak 17,5 százaléka volt az előbbinek.⁷² Miközben az amerikai kapcsolatépítés destabilizáló hatású volt az ezzel járó kulturális behatolás miatt, a rendszer fenntartása egyben a kapcsolatépítést is megkövetelte. Mégsem ez, hanem az eladósodás volt végzetes. A kádári gazdasági reform sikeréhez elengedhetetlen volt az amerikai kapcsolatok normalizálása, mert ezzel járt együtt a nemzetközi tőkepiacokhoz, termékekhez, technológiához való hozzáférés. Ezért próbálkoztak csak a gazdasági kapcsolatok elmélyítésével, de *csak* erre nem volt lehetőség. Hamarosan elérkezett az a pillanat, amikor az eladósodási spirál miatt jelentkező hiteléhség következtében a rendszer félretette fenntartásait, hogy kiegyezzen az amerikaiakkal a legnagyobb kedvezmény elvéért. Mi sem jellemzőbb a rendszer pénzhiányára, mint hogy a belügyminisztérium az anyagi előnyök miatt – például képmagnó és videokamera vásárlása – javasolta Soros György ajánlatának elfogadását egy kulturális alapítvány felállítására,⁷³ holott az üzletember egy pillanatra sem rejtette véka alá, hogy olyan Magyarország létrehozása a célja, amelyből ő sem emigrálna. Soros magyarországi működését kénytelenek voltak elfogadni, holott tudták, hogy „magyarországi tevékenységének célja” „nyilvánvalóan nem azonos” a magyar „törekvésekkel”. Az együttműködés mégis „megérte” a hatalom szempontjából, mert „a kulturális, tudomá-

69 NARA Nixon Presidential Materials Staff, Country Files Europe, Box 667. Memorandum by Rogers to the President, „Expansion of Cultural Exchanges”, 24 December 1969.

70 *Honvári János*: Pénzügyi és vagyoni jogi tárgyalások és egyezmények Magyarország és az Egyesült Államok között, 1945–1978. Századok 143(2009) 43–44., 47., 55.; *Földes György*: Az eladósodás politikatörténete, 1957–1986. Bp. 1995.

71 MOL M-KS 288. f. 22. cs. 4. ó. e. Az MSZMP KB gazdaságpolitikai osztályának feljegyzése Szurdi István belkereskedelmi miniszternek, 1973. február 24.

72 *Bart István*: Világirodalom és könyvkiadás a Kádár-korszakban. Bp. 2000. 39., 100.

73 MOL XIX-J-1-j USA-142-004038/1-1983 25. d. Bogyé János rendőr vezérőrnagy, a Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnöksége vezetőjének átíratra Házi Vencel külügyminiszter-helyettesnek, 1983. július 18.

nyos élet olyan területei jutottak dollártámogatáshoz, amelyek a mai körülmények között keményvalutát nem kaptak volna, illetve forinttámogatáshoz, amelyre költségvetési keretek nem elégségesek”.⁷⁴

Magyarország megítélése

A hetvenes évek végére tehát a külgazdasági függőség elmélyítése a fennálló rendszer megmentését szolgálta. A magyar politika akaratlanul hozzájárult tehát ahhoz a folyamathoz, amely pénzügyi csődhöz és ezen keresztül a rendszer bukásához vezetett.

A nyolcvanas évek elején a fegyverkezési verseny, az afganisztáni és a lengyel válság miatt újra hidegháborús helyzet alakult ki, de Moszkva ellenjavaslata ellenére sem fagyasztották be a nyugati kapcsolatokat. De a fejlődésnek a korona visszaadása és a legnagyobb kedvezmény elvének megadása után már objektív akadályai voltak. A magyar diplomácia a *Coordinating Committee for Multilateral Export Controls* (COCOM)-korlátozások eltörlését akarta elérni – a technológiai embargó fékezte a magyar gazdaság modernizálását –, erre azonban Magyarország szövetségi elkötelezettsége miatt nem kerülhetett sor.

A rendelkezésre álló iratok szerint Magyarország a nyolcvanas évek második felében az Egyesült Államok regionális kedvence lett. Ez nem volt mindig így: a hatvanas évek elején Magyarország még a lista végén állt, bár 1964-ben már felfigyeltek Kádár belpolitikai reformjaira,⁷⁵ melyek ottani megítélés szerint amerikai érdeket képviseltek.⁷⁶

Magyarországot „liberálisnak tartott” belpolitikája különböztette meg a többi szocialista országtól, és emiatt került a fontosabb regionális országok közé. Ugyanakkor a különleges amerikai bánásmód legfontosabb kritériuma a külpolitikai önállóság volt. Emiatt Románia a hatvanas évek elejétől szinte a rendszerváltásig az Egyesült Államok legfontosabb partnere volt a *Varsói Szerződés* tagállamai közül. Bukarest külpolitikai szolgálatokat teljesített, és biztosította, hogy a Balkán ne kerüljön teljesen szovjet fennhatóság alá.⁷⁷ Magyarország a stratégiai és belpolitikai szempontokból sokkal fontosabb Lengyelország mögött a „külső kör” élén foglalt helyet, innen ugrott időlegesen az élre 1985 után, Románia és Lengyelország lemaradásával. A „helyezés” az amerikaiak által az „éltanulóknak” kínált kedvezmények elnyerésében és az elnöki szintű találkozók vonatkozásában

74 MOL M-KS 288. f. 36. cs. 15. ő. e. A Magyar Tudományos Akadémia tájékoztatója az Agitációs és Propaganda Bizottság részére, 1986. január 9.

75 Memorandum from the President's Special Assistant for National Security (Bundy) to President Johnson, 14 April 1964. FRUS 1964–1968. XVII. 301.

76 NARA RG 59 General Records of the Department of State, Executive Secretariat, Briefing Books 1958–1976, Lot File 72D317, Box 131. PARA Review, Eastern Europe, 31 March 1972.

77 NARA General Records of the Department of State Executive Secretariat, Briefing Books 1958–1976, Lot File 72D317, Box 131. PARA Review Albania, Bulgaria, Romania, 28 April 1972.

mutakozott meg. A legnagyobb kedvezmény elve esetében Magyarország nem „ugorhatta át” Romániát, de a mögötte állók sem Magyarországot.

A magyarországi események csak ritkán váltak fontossá az Egyesült Államok számára. Ilyen pillanat volt 1956 és 1989, amikor a budapesti események befolyásolták a világpolitikát. 1956 jelentősége alig túlbecsülhető. A magyar forradalom esetleges sikere Washington egyik legfontosabb világpolitikai célját, a Szovjetunió katonai visszavonulását jelentette volna. Egyébként Puhan nagykövet megállapítása szerint Magyarország az amerikai diplomácia aprópénze, és a fillérek egy része is fabatka.⁷⁸ A Kádár-rendszer alapvetően kedvezőre fordult megítélését az amerikai sajtóban Glant Tibor dokumentálta.⁷⁹ A *The New York Times* által közölt elemzések megfeleltek annak a képnek, amelyet az amerikai külügyminisztérium konstruált a kádári Magyarországról az amerikai felső vezetés számára. Mindez nem jelenti azt, hogy ne látták volna a magyar fejlődés súlyos visszasságait. Egy amerikai, aki a hatvanas évek elején járt Magyarországon, hiányolta az életkedvet, amit a magyarokban még előző útja során, a harmincas években tapasztalt.⁸⁰ A polgári életforma nyomai, a viszonylagos gazdasági sikerek, a politikai konszolidáció, a tömb többi országához viszonyított kulturális pezsgés mellett széles társadalmi rétegek lemaradását, a fiatalság apátiáját érzékeltek. A magyar politikai vezetés megítélése viszont egyértelműen pozitívrá fordult. Nem véletlenül, hiszen az amerikaiak főként a nyitás politikáját végrehajtó szereplőkkel találkoztak.

A magyar társadalom nagyobb részéről úgy tartották, hogy az kedvezően viszonyul az Egyesült Államokhoz. Pell amerikai követ 1942-es búcsúztatása, amikor a kormányzó virágot vitt a követ feleségének, mélyebb nyomot hagyott, mint Bárdossy hadüzenete. Az Egyesült Államok külügyminisztériumában ezt a gesztust az amerikaiak iránti őszinte szimpátiának és a Tengely iránti ellenszenvnek tulajdonították.⁸¹ Utóbbit a német nyomással magyarították, a kormányzó gesztusát pedig a magyarok valódi érzelmének tekintették. 1944-ben a hadsereg megrendelésére elemzés készült a magyarok szimpátiájáról, mely szerint csak jól körülhatárolható társadalmi rétegek szimpatizálnak a németekkel, a lakosság nagyobb része viszont az angolszászokkal rokonszenvez.⁸² Mindig megkülönböz-

78 NARA RG 59 General Records of the Department of State, Subject Numeric File 1970–1973, Box 2352. The American Embassy in Budapest to the Secretary of State, „US–Hungarian Relations in Light of Hungarian Party Congress”, 11 December 1970.

79 *Glant Tibor*: Média. In: *Uő: Emlékezzünk Magyarországra 1956. Tanulmányok a magyar forradalom és szabadságharc amerikai emlékezetéről*. Bp. 2008. 29–87. Ld. még: *Magyarics Tamás*: Amerika Magyarorszá-gképe, 1956–1989. *Limes* 21(2008) 2. sz. 115–128.

80 Magyarországról az amerikai utazók által kialakított képet ld. NARA General Records of the Department of State, Decimal File, Internal Affairs of Hungary 1960–1963, Microfilm, roll 5.

81 NARA Record Group (RG) 226 OSS, Entry 170, Box 593.

82 NARA RG 226 OSS, Entry 190, Box 593. OSS Interagency Memorandum, Alan H. Rado to Reginald Foster. Regarding Memorandum on Hungary by William Donovan, March 1944; „Information on Hungary”, Comments by Ensign Putzell on R&A and SI Memorandum, 24 March 1944.

tették a népet és kormányát. Amerika népszerűségéről vagy szimpátiavesztéséről felmérések híján megfigyelésekből következtek. Általában úgy tartották, hogy az Amerika ellen irányuló erőteljes kormányzati propaganda nem éri el a kívánt hatást. Csak egyetlen példa a „felmérés” módszerére: Ravndal követ 1953-ban a lehető legrágább gépkocsit kérte a maga számára, mert úgy vette észre, hogy a járókelőket már a meglevő is lenyűgözi, és amikor a városban jár, az őt körbevevő tömeg miatt lelassul a forgalom.⁸³ Rákosi kínos magyarázkodásra kényszerült, amikor Kiszeljov szovjet nagykövet számon kérte rajta az amerikai filmek magyarországi népszerűségét. 1953-ban az emberek megrohan- tak egy vidéki raktárt, mert azt hitték, amerikai gyártmányú ruhát tárolnak ott.⁸⁴ A magyar iratanyag visszaigazolni látszik, hogy az Egyesült Államok még az 1956-os csalódás után sem veszítette el népszerűségét. 1965-ben a pártvezetés kénytelen volt engedélyezni, hogy a magyar rádió könnyűzenei műsort sugározzon a SZER népszerű műsorának ellensúlyozására.⁸⁵ Az Egyesült Államokról alkotott kép az 1970-es években – 1956 tapasztalata ellenére – összességében kedvező volt: „a lakosság többsége naiv módon foglalkozott Amerikával és [...] idealizálta az amerikai életformát”.⁸⁶

Az USA a magyar külpolitikában

Az 1945 és 1948 közötti korszakban az alapvető nemzeti érdekek tekintetében teljesen kiszolgáltatott magyar külpolitika még meghozhatta azt a döntést, hogy a miniszterelnök elutazzék Washingtonba. (Igaz, a szovjet követ figyelmeztette, hogy ennek során vegye figyelembe a külpolitikai realitásokat.⁸⁷) Rákosi ezt már nem tehetné volna meg. Nyugati viszonylatban még a legapróbb lépéshez is, mint például a budapesti amerikai könyvtár bezárása, előzetes szovjet hozzájárulás volt szükséges. Ez nem meglepő, hiszen Magyarország nem volt szuverén állam: a magyar bel- és külpolitikai döntések Moszkva kompetenciájába tartoztak. Így aztán külpolitikai döntéshozatalról sem beszélhetünk. A Külügyminisztérium önálló funkcióját 1955-ben kezdte visszanyerni, amerikai viszonylatban már kereskedelempolitikai kérdésekről tárgyaltak. A téma nem meglepő, hiszen Moszkvát is aggasztotta az ország súlyos eladósodása és növekvő pénzügyi függősége a Nyugattól. 1956 után a Külügyminisztérium a *Magyar Szocialista Munkáspárt* (MSZMP) Központi Bizottságának külügyi osztályán keresztül érkező

83 NARA RG 59, General Records of the Department of State, Decimal Files 764.00/10-654. The US Legation in Budapest to the State Department, 6 October 1954.

84 MOL M-KS 276. f. 65. cs. 283. ó. e. Kiss Károly jelentése Rákosi Mátyásnak, 1955. április 5.

85 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 393. ó. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottságának határozata, 1965. április 26.

86 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 34. ó. e. Feljegyzés a Magyarországra irányuló amerikai propagandáról, 1972.

87 Idézi: *Vida István*: Iratok a Nagy Ferenc vezette magyar kormányküldöttség 1946. évi amerikai látogatásának történetéhez. Levéltári Közlemények 48–49(1978) 253.

pártutasításokat hajtotta végre. A hatvanas–hetvenes évek jellemzője, hogy a Külügyminisztérium egyre fokozottabb szabadságot kapott a hivatalosan meghirdetett irányvonal végrehajtására, a párt „régí harcosait” fokozatosan szakemberekre cserélték, újra követelmény lett a nyelvtudás. A fontos döntések azonban a pártvezetés fórumán születtek. Eleinte a szovjetekkel történő előzetes konzultáció volt szükséges minden jelentősebb lépés megtételéhez, bár feltűnő, hogy amerikai viszonylatban nem mindig „fogadták meg” a szovjet tanácsot, ha az a kapcsolatok javítására irányult. Kikérték a szovjet véleményt például a magyarkérdés és az amnesztia összekapcsolásáról, 1972-ben pedig az amerikai külügyminiszter budapesti látogatásáról. A hetvenes évek végétől viszont, legalábbis az eddig kutathatóvá vált iratok szerint, Moszkvát többször csak utólag tájékoztatták egyes döntésekről. Egyértelmű, hogy a legfontosabb külpolitikai kérdésekben a pártvezető, Kádár János mondta ki a végső szót. Csak az illusztráció kedvéért: nem engedte, hogy Münnich javaslatára megszakítsák a diplomáciai kapcsolatokat az Egyesült Államokkal, fölülbírálta a javaslatot, hogy a *Budapesti Nemzetközi Vásáron* elítéljék az Egyesült Államok vietnami politikáját, hogy a távol-keleti konfliktus miatt Kodály Zoltán ne fogadhassa el amerikai meghívását.⁸⁸ 1969-ben az első titkár döntött arról, hogy ne jöjjenek Magyarországra az amerikai úrtasok. Kádár kivételével a magyar vezetés egyetlen tagjáról sem derül ki, hogy kül- vagy biztonságpolitikai kérdések foglalkoztatták volna. A Politikai Bizottság vitáiból kiderül, hogy a párt felső vezetése a nemzetközi politikát a marxista-leninista ideológia szempontjából nézte, két világrendszer küzdelmeként. Kádár néhány jól körülhatárolható tételben gondolkodott. Az osztályharcot a nemzetközi szintéren is érvényesnek tekintette, bár nem számított a „szocializmus” győzelmére a nyugati államokban, célul a fennálló helyzet elismerését várta: „Meg kell mondanom, nincsenek illúzióink abban a tekintetben, hogy az Egyesült Államok szocialista vagy kommunista állam lesz. Mi, magyar kommunisták realisták vagyunk.”⁸⁹ Ezért a *Varsói Szerződés* kohéziója, a Szovjetunió támogatása minden más megfontolást felülírt. Világos volt számára, hogy egy katonai konfliktus a nyugati hatalmakkal nukleáris összecsapásba torkollna, ami a magyarság pusztulásával járna.⁹⁰ A párt vezető testületének néhány tagja szinte egy világhatalom képviselőjének tekintette magát, Kádár azonban tisztában volt Magyarország világpolitikai súlytalanságával. Ezekből a tételekből következett, hogy a kínai–szovjet vitában az utóbbi mellé állt, támogatta az enyhülést és a leszerelést, nem tűrte, hogy Magyarország nézeteltérései

88 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 37. ó. e. Jegyzőkönyv az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1965. szeptember 14-én megtartott üléséről.

89 Instruction from the Department of State to the Legation in Hungary, 21 October 1960. FRUS 1958–1960. X. 126–130. Mikojan megjegyzését ld. *Anatoly Dobrynin: In Confidence – Moscow’s Ambassador to America’s Six Cold War Presidents (1962–1986)*. New York, 1995. 92.

90 Kádár Harriman amerikai diplomatának beszélt erről 1978-as budapesti tárgyalásuk során. Philip M. Kaiser feljegyzése Kádár János és Averell Harriman megbeszéléséről, 1978. július 18., i. m.

a szomszédos országokkal aláaknázzák a tömb belső egységét. Az Egyesült Államokat (a Német Szövetségi Köztársasággal együtt) az imperializmus vezető hatalmaként a fő ellenségnek tekintette, de a jelek szerint idővel a „békés egymás mellett élés” pragmatizmusa felülírta ideológiai eredetű fenntartásait.

Magyarország az amerikai külpolitikában

Az amerikai külpolitikai döntéshozatal vizsgálatának jelentős szakirodalma van. Úgy tűnik, hogy a legfontosabb döntéseket még Kelet-Európa esetében is nagyon szűk körben hozták meg. Magyar állambiztonsági források alátámasztani látszanak az újabb amerikai szakirodalom állítását, miszerint a Truman-adminisztráció kelet-európai politikája nem a feltartóztatás, hanem a felszabadítás volt. Az államellenes összeesküvésekben indított eljárások folyamán ugyanis a gyanúsítottak olyan amerikai tervekről tettek vallomást – földalatti szovjetellenes partizáncsoportok létrehozása, amerikai ügynökök ledobása –, amelyeket az Egyesült Államok hírszerzése valóban tervbe vett.⁹¹ Erről a politikáról azonban még az amerikai legfelső vezetésből is csak kevesen szereztek tudomást. Közismert, hogy Nixon és Kissinger teljesen kisajátította a külpolitikát. Az általam áttekintett anyag újdonsága, hogy a Nixon-adminisztráció még a Magyarországra vonatkozó legjelentéktelenebb ügyön is rajta tartotta a szemét, sőt a Külügyminisztériumot azzal vádolta, hogy nem tájékoztatja a folyó ügyekről. A Carter-korszakra vonatkozóan a magyar–amerikai anyag is alátámasztja a Vance külügyminiszter és Brzezinski nemzetbiztonsági tanácsadó közötti vitát az enyhülés politikája kapcsán. Míg Vance támogatta, a nemzetbiztonsági tanácsadó körömszakadtáig ellenezte a korona visszaadását. A végső döntést az elnök hozta meg, és a jelek szerint döntése nem formális volt, hanem érdemben mérlegelte a kérdést. Ronald Reagan elnökségének politikájára vonatkozóan az általam feltárt források azokat a véleményeket támasztják alá, miszerint az elnöknek nem volt semmilyen terve Kelet-Európa „felszabadítására”, és legalábbis 1983 után még komolyan vette, hogy modus vivendi kell kialakítani a Szovjetunióval. Reagan kemény retorikája realista irányvonalat takart. Truman és Eisenhower elnökségének egy rövid időszakától eltekintve egyetlen elnök sem akart rendszerváltást Kelet-Európában. Kelet-európai tekintetben az amerikai kormányok politikája a realista hagyományt követte, ez Bush elnökre és tanácsadóira is vonatkozott.

⁹¹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 10-5114-54, V-111 Horváth Kálmán és társai kihallgatási jegyzőkönyve. 790. Az állítólagos szervezkedést Kecskeméten leplezték le, ahol az ország egyik legjelentősebb katonai repülőtere volt. Ehhez hasonlóan 1951-ben Dudás Istvánt fivére szólította fel arra, hogy szervezzen meg egy partizáncsoportot háború esetére, hogy fegyveres támogatást nyújtson az amerikai hadseregnek. Dudás szerint a fegyvereket ejtőernyővel juttatták volna el egy tanya közelében. Dudás István és társai. Uo. 5575-51, V-81327-2.

A rendszerváltás

Az amerikai memoáirodalom⁹² szerint a Bush-adminisztráció Kelet-Európát helyezte előtérbe. Nyilvános retorikájával szemben Washington óvatosan reagált az 1989-es változásokra. Varsóban maradásra kérték Jaruzelski tábornokot. Magyar viszonylatban hangsúlyozták, hogy nem kívánnak problémát okozni a magyar–szovjet kapcsolatok terén.⁹³ A kilátásba helyezett 25 millió dolláros segély arra utalt, hogy Amerikát érdeklí a térség, de nem kívánja átvenni a Szovjetunió helyét. Washington nem számolt a *Varsói Szerződés* felbomlásával, kizárták egy új Marshall-segély lehetőségét. Málta nem volt „anti-Jalta”: Bush és Gorbacsov nem egyezett meg a kontinens egyesítéséről. Bush kérte ugyan Gorbacsovot, hogy engedje érvényesülni a szabad választásokon megnyilvánuló népakaratot, de biztosította, hogy a térséget továbbra is a szovjet érdekszféra részeként kezelje. Gorbacsov kifejtette, hogy az átalakulásnak a fennálló hatalmi kereteken belül kell megtörténnie.⁹⁴

Az amerikai elnök nem akarta „gátlástalanul” támogatni a kelet-európai folyamatokat, és szövetségeseivel, illetve a Szovjetunióval összhangban a változásokat a stabilitás kritériumának akarta alávetni. Bár Robert Hutchings szerint a washingtoni kormányzat merész elképzeléseit óvatos taktika leplezte, a levéltári források inkább arra utalnak, hogy a kitűzött cél sem volt merész: Bush és tanácsadói elfogadták a fennálló hatalmi egyensúlyt és jónak látták volna, ha az MSZMP részt vesz az újonnan választott kormányban. Ehhez hozzájárult, hogy az ellenzék kedvezőtlen benyomást gyakorolt rájuk. Fontosnak tartották a gazdaság piaci átalakítását, de nem foglaltak állást a kontinens gazdasági egyesítéséről. Magyarország semlegességét 1989-ben még nem tartották elképzelhetőnek.

Mi motiválta a Bush-adminisztráció óvatosságát? Egyrészt, Bush nem hitt a wilsoni idealizmusban: az ifjabb Bushtól eltérően keményfejű realista volt, aki nem gondolta, hogy a világ demokratizálása nagyobb biztonsághoz vezet.⁹⁵ Ez nem jelentette, hogy ő vagy legközelebbi munkatársai, mint Scowcroft nemzetbiztonsági tanácsadó vagy Baker külügyminiszter, nem rokonszenveztek volna a kelet-európai demokratikus mozgalmakkal. Világos volt számukra, hogy mélyreható változások nélkül összeomolhat a térség, annak Európa stabilitását érintő minden következményével együtt. Ugyanakkor kockázatokkal is járt, ha az események túlmennek a szovjet tűrőhatáron, és a Bush-adminisztráció számára

92 Ld. erről: *Robert Hutchings: American Diplomacy at the End of the Cold War: An Insider's Account of US Policy in Europe, 1989–1992.* Washington, D. C.–Baltimore, 1997.; *George Bush–Brent Scowcroft: A World Transformed.* New York, 1998.

93 MOL M-KS 288. f. 11. cs. 4460. ő. e. Feljegyzés George Bush amerikai elnök látogatásáról.

94 Anatolij Csernyajev feljegyzése a máltai csúcstalálkozóról: National Security Archives, End of the Cold War Project. Magyarul közli: Sub Clausula 1989. Dokumentumok a politikai rendszerváltozás történetéhez. Szerk. Gecsényi Lajos–Máthé Gábor. Bp. 2009. 755–758.

95 Ld. erről: *James M. Goldgeier–Michael McFaul: Power and Purpose. U.S. Policy Toward Russia After the Cold War.* Washington D. C., 2003.

egyáltalán nem volt világos, hogy nem térnek-e vissza a szovjet külpolitika régi reflexei.⁹⁶ Kísértett 1956 és 1968 emléke. Bush számára világos volt, hogy az 1956-os szovjet beavatkozásért az Egyesült Államok gátlástalan retorikáját is felelősség terheli.

A másik – és talán legfontosabb – szempont Gorbacsov helyzete volt. Bár nem bíztak meg benne úgy, mint Reagan elnökségének utolsó néhány évében, csak az ő személyében láttak garanciát az amerikai–szovjet megbékélésre. Attól félték, hogy a kelet-európai változások miatt konzervatív ellenzéke eltávolítja Gorbacsovot, ami a szembenállás politikájának visszatéréséhez vezet.⁹⁷ Olyan vélemény is elhangzott, hogy a szovjet ellenőrzés megszűnése miatt újjáéledhetnek az elfeledettnek hitt nemzeti, etnikai ellentétek.⁹⁸ Washington számára egyébként nem Kelet-Európa volt a kulcskérdés, hanem a német egyesítés. Párizs és London igyekezett hátráltatni a németkérdés napirendre tűzését, Bush éppen ezt akarta elérni. Az 1989–1990-es hatalmi helyzet gyökeresen eltért 1945-től. Bár Gorbacsov eredetileg a „szocializmus” és a *Varsói Szerződés* keretein belül akart maradni, nem tudta és nem is akarta megakadályozni a szovjet zóna átalakulását. A kelet-európai országok éltek a hatalmi vákuum adta lehetőséggel, és a világpolitika formálójaként előkészítették a *Varsói Szerződés* felbontását és a Jaltával fémjelzett hatalmi rend felszámolását.

LÁSZLÓ BORHI

THE LIMITS OF NATIONAL FOREIGN POLICY: THE UNITED STATES AND HUNGARY, 1941–1989

This article examines US–Hungarian bilateral relations from the Hungarian declaration of war on the United States in 1941 to the collapse of the communist system in 1989. It deals with bilateral issue from both the American and the Hungarian angles on the basis of archival sources from both countries. Throughout the period bilateral relations were subject to changes in world politics. Hungary was never an independent actor – being under the influence of Germany and then the Soviet Union – and the United States was unable to assert its political will in the sphere of influence of another great power. Even though – as the sources reveal – the Hungarian public’s attitude was generally favorable and even friendly towards the United States, and Washington regarded the majority of the Hungarian public to be generally favorably disposed towards the United States, with the exception of the 1945–1947 period relations ranged from hostile to uneasy accomodation but never cooperation. The United States viewed Eastern Europe in the paradigm of national self-determination and continental stability. Stability always had priority over self-determination; Washington supported self-determination in case that condition seemed compatible with stability. This was the case

96 National Security Archives Washington, D. C. End of the Cold War Box 3. The American Ambassador in Moscow to the Secretary of State, 6 October 1989.

97 Brent Scowcroft nemzetbiztonsági tanácsadó közlése a szerzőnek, 2008. jún.

98 MOL XIX-J-1-j USA-1989-001335/89 9. d. Eagleburger beszédét a washingtoni nagykövetség terjesztette fel a Külügyminisztériumnak 1989. szept. 14-én.

between 1948 and the early 1960s: in that period Washington sought to roll back the Soviet Union from Eastern Europe to enhance Western security and stability.

In 1942–1944 Hungary sought to jump out of the war in the hope that it could avoid both evils: German and Soviet invasion of the country. Hungarian strategy was built on erroneous assumptions: namely that the Anglo–Americans would invade the Danubian Basin and would count on Hungary as a bastion against Bolshevism. Even though Hungary, which was allied to Germany, performed some services to the Allied (including intelligence gathering) and was the last haven for European Jewry, Washington made it clear that it could offer no inducements to Hungary. In fact Washington and its allies sought to force Hungary (as well as Romania and Bulgaria to jump out of the war) in order to elicit their invasion by the Wehrmacht so as to relieve the Western theater of war. Winning the war dictated post-war planning as well: in order to secure Soviet cooperation in winning the peace, Washington accepted an open sphere of influence in Eastern Europe for Moscow. Hungary was not immediately written down: the US hoped to keep it economically open to the West. But Washington had no leverage on Moscow: Stalin opted for an exclusive sphere in Eastern Europe at the expense of cooperation with his former allies. The weakness of the Hungarian democratic opposition dampened American enthusiasm for championing Hungary's independence; US inaction convinced the Hungarians to give in to the Soviets.

In 1956 the revolution presented an opportunity to roll back the Soviets from Eastern Europe, a prime objective of American foreign policy since 1948. Since military intervention was ruled out, the US hoped that it could work out a political solution for Eastern Europe on the basis of Finlandization. But simultaneously – even though the State Department deemed armed struggle against the Soviet suicidal – US propaganda urged the Hungarians to fight possibly in the hope that self-liberation would work.

The failure of 1956 spelled the end of liberation; from the early 1960s the earlier policy of destabilizing Eastern Europe to maximalize Western security was changed to one of consolidating the communist regimes. Instead of isolating them bridges would be built for trade and cultural contacts. This policy met with Hungary's economy-driven desire to open up to the West and the US in particular. But for a long time the policy of bridge-building was little more than rhetoric just like Budapest's claim that it wanted normal relations with the West. From the mid sixties it became apparent that the US accepted the European status quo. Washington still pushed for domestic reform and external autonomy to make the continent more stable but gave up the idea of eventual continental reunification. From the early 1970s the policy of engaging the East Europeans economically and culturally overcame political and security obstacles. Hungary sought foreign loans to modernize its economy and thereby consolidate its political system. In order to do so Kádár opened the country to Western cultural penetration and thrust the country into a indebtedness. Hence he inadvertently undermined the system he wished to consolidate.

In 1989 when events spiralled out of the control of the ruling party, which gradually relinquished its monopoly of power, the West, including the United States, anxious to keep Gorbachev in power and to safeguard European stability, sought to keep a lid on transformation in Eastern Europe. The Bush administration's position was to support political reform and economic transformation without, however, challenging the Soviet Union's security interests in Eastern Europe.